

צלמין וההר Ἀσαμών

מאת י. ברסלבסקי

ב־MGWJ שנת 1927, עמ' 7–264, מנסה פרופ' ש. קליין לבקש סמוכין בין השמות צלמין–צלמון (1) (יוספוס, מלח' היה' ב.כ.ו. ועוד 2) ובין שם ההר Ἀσαμών³ (מלח' היה' ב. י"ח. י"א 4) שהוא מתקן ל־Ἀσα[λ]μών⁵ "הצלמון" (5). אולם בדיקת התנאים הגיאוגרפיים–טופוגרפיים של חִרְפַת־סֶלְמָה (צלמין) וְרֵאס־קְרוּמָאן, שבו רואה המחבר את "הצלמון"⁶, אינה מאשרת את מסקנותיו. לפי דעת ש. קליין צריכה היתה צלמון להיות יושבת על הר ולהוות חלק מראס קרומאן, הנשקף ע"פ צפורי⁷, אולם לאמיתו של דבר יושבת

- (1) על מקורות הגירסאות צלמין–צלמון–ראה בגוף המאמר הנדון. ש. קליין מבכר את הגירסא צלמון. ראה להלן, הערה 5.
- (2) הוא אחד המקומות אשר בצר יוסיפוס בימי מלחמת אספסינוס ומקום מושבם של המשמרות דליה וגנתון. ראה ש. קליין, Beitrage, עמ' 87 והמאמר הנדון.
- (3) סמיכות זו בקש פעם F. Lebrecht, Bether, Berlin 1877 עמ' 39; קליין שם, שם.
- (4) ידוע כהר שעליו לחמו ה"מורדים והשודדים" של הגליל בצבסטיוס גלוס ונחלו בו תבוסה רבה.
- (5) במאמר זה חוזר ש. קליין נדעתו "שאינן לקרא צלמון (ב"ו)", כמו שנמצא באיזה דפוסים" (מאמרים שונים, עמ' 23 הע' 4) והוא מבכר את הגירסה צלמון על צלמין. כמו כן חוזר המחבר מדעתו, Beitrage, עמ' 82 הע' 2, על Ἀσαμών שהוא "עצמון" בכתוב עברי.
- (6) בראס־קרומאן מבקש גם דלמן Orte und Wege Jesu הוצאה ג', עמ' 85, את ההר Ἀσ. אך הוא גורס שהשם בכתוב עברי היה חֶשְׁמִין. אולי צריך היה לבקש את ההר Ἀσαμών³ לא בראס־קרומאן, כי אם בראס־חֶנְוִיה, הסמוך לו, כי יש משהו מן הדמיון בין שני השמות האלה.
- (7) מצד אחד חוזר המחבר ואומר כי צלמון יושבה על הר. לדעתו נקרא תחלה ההר בשם ה"צלמון" והשם עבר אח"כ למקום היושב עליו (שם, עמ' 286). לפי דבריו לא יכולים היו ה"מורדים והשודדים", שברחו אל ההר, להמצא תחת כפת־השמים, כי אם היו מבוצרים באיזה מבצר. מכאן שצלמון היתה צריכה לשבת במרומי ההר, כי הרי הצבא של גלוס נצח את המורדים רק לאחר שהגביה לעלות בהר. (ואולי מתכון המחבר למבצר אחר, וזלת צלמון, שבוצרה רק אח"כ?) מצד שני אומר המחבר, כי "צלמון" מהוה חלק מראס־קרומאן הנשקף ע"פ צפורי ולא פרש איזה חלק. פרטים אלה במאמר הנדון אינם מחוררים ביותר.

חֲרִבַת־סֶלְמָה על גבעה נמוכה, רחבה ומבודדת מן ההרים ע"י ואדי־סֶלְמָה, המקיף אותה ממזרח וע"י ואדי־אֶלְהֶרָה (שאינו מסומן במפת Pal. Exp. Fu.) המקיף אותה ממערב. ואדי־סלמה יורד מבקעה צרה ומארכת, המשתרעת בין גִּבְל־חֲזוֹר וגִּבְל־קֶמֶנָה, צפונה מערבה לגבעה וואדי־אל־הֶרָה יורד מואדי־אל־חַרְבַּ, המבדיל בין החר האחרון וגִּבְל־עֶבְהֶרְיָה. שני הוואדים מתאחדים לרגליה הדר' מזר' של הגבעה וממשיכים את ירידתם בבקעה הרחבה והנאה, המשתרעת בין הכפר הדרומי מְעָאר בצפון ועילבון בדרום⁸. לראס־קרומאן, המתנשא בדרום־מערב של הבקעה האחרונה ומעבר לרכס הגבעות של דיר־חַנָּה, אין לגבעת־צלמין כל קשר⁹.

"יורדת־הצלמין", שכזבה בשעת פולמוס¹⁰ של אספסינוס¹¹, אינה יורדת מהר¹², שר' יהודה מכנה אותו— לדעת ש. קליין— בשם "הצלמון"¹³, כי אם מקצה אותה בקעה, המשתרעת צפ' מער' לחֲרִבַת־סֶלְמָה, ומשני המעינות ראס־אֶל־נַבְעָה (אינו מסומן במפה האנגלית הנ"ל) ועין־אֶטְבֵּל, הפורצים בין גִּבְל־חֲזוֹר וגִּבְל־קֶמֶנָה ומולידים את הנחל. בשנה השחונה של תרצ"ג כזב ראס־אל־נַבְעָה, אולם גם מי עין־אֶטְבֵּל לא הגיעו לאותו גן עצי־הפרי הגדול המקשט את ואדי־סלמה לרגלי הגבעה¹⁴. השם "יורדת הצלמין" נולד, איפוא, לא מתוך שהמים יורדים מאיזה הר בשם זה, כי אם על שום שהם יורדים עפ"י הישוב צלמין ועוברים אל הבקעה הרחבה, המשתרעת לרגליה.

8) הבקעה נושאת בחלקיה השונים את השמות: אֶלְמַפְרָדִי, אֶלְמַעְנִי, קִידְאן, חֶלֶת־אֶלְקָרִישׁ, וְיָהּ וּמַסְטָבָה. כל השמות האלה אינם נקובים במפה האנגלית הנ"ל.
9) ההרים היורדים ונוגעים בוואדים המקיפים את חֲרִבַת־סֶלְמָה הם גִּבְל־חֲזוֹר וגִּבְל־עֶבְהֶרְיָה. בין גבעות דיר־חַנָּה וגִּבְל־עֶבְהֶרְיָה עובר הגיא "אֶלְנַבְעָה" (אינו מסומן במפה הנ"ל)— המעבר הנוח ביותר מסֶלְמָה־דיר־חַנָּה או בקעת־סכנין לבקעת מְעָאר־עילבון, המשתרעת לרגלי גבעת־צלמין.
10) תוספ' פרה עמ' 637.

11) כן הוכיח ש. קליין ב־Pal. Studien, עמ' 46 הע' 8.
12) ועל "אחת כמה שלא מראס־קרומאן, המתנשא בכיוון מתנגד למרוץ ואדי־סלמה."
13) גם לברכט (ראה הערה 3) סבר, כי "הצלמון" הוא שם הר (לדעתו אין ה"ה—ה' הידיעה) וכי "יורדת—הצלמון" יורדת ממנו. שם, עמ' 39.
14) שתי תחנות הקמת, היושבות על ודי־סלמה, צפ' מער' לגבעה, שבתו בשנת תרצ"ג באין מים (הטחנה השלישית שלרגלי הגבעה עצמה הרוסה זה כבר). עצי־הפרי הענקיים בוואדי־סלמה, לרגלי הגבעה, לא נתנו פרי בשנה הקודמת, כי נשתו השרשים בצמא. בשל חסר המים בכורות הכפרים הקרובים היו נודדים אנשי מְעָאר (מהלך שעה וחצי), דיר־חַנָּה (מהלך שעתים) ואפילו אנשי־ערב (מהלך שלש שעות) אל עין־אֶטְבֵּל, למלאות ממנו את מי־חוקם.

התנאים הגאוגרפיים—טופוגרפיים של גבעת צלמין, יורדת-הצלמין, וראסֶה קרומאן שוללים, איפוא, את הסמיכות שבין השמות Ἀσαμῶν ו- Σελαμῆν אולם גם שנוי-הגירסאות, כשהוא לעצמו, יוכיח כי אין קשר בין שני השמות הללו. קליין מנמק את שנוי הגירסאות בדעה, שאת ידיעותיו על המאורעות שלפני מלחמת-הגליל שאב יוסיפוס ממקור מיוחד וע"כ השאיר את הגירסה Ἀσα[λ]μῶν שנשתבשה עם נפילת ה"ל" ל- Ἀσαμῶν , אולם יוסיפוס הן צריך היה לדעת יפה את המקום הזה, כי הרי הוא שצוה על בצורה של צלמין, אף בא אליה והשיגה על עבודת הבנין, כשם "שבא אל כל מקום ונצח על העבודה" (מלח' היה' ב.כ.ו.) וכי יתכן כי הלך שולל אחרי גירסה של איזה מקור, בשעה שהמקום ושמו כ"כ נהירים לו והוא גורס גם במלח' היה' (שם) וגם בחיי יוספוס ל"ז Σελαμῆν דוקא? (15)

להעדפת הגירסה צלמון על צלמין (16), לגבי הישוב עצמו ולתקון Ἀσαμῶν ל- Ἀσα[λ]μῶν אין, איפוא, לא הכרח ולא הצדקה. צלמין ו- Ἀσαμῶν שני שמות טופוגרפיים שונים הם.

ואשר לצלמין הכפר (17) — מה ראה יוספוס על ככה לבצרה — הרי נותנת בדיקת התנאים הגאוגרפיים של סביבת ח'רבת-סלמה (צלמין) תשובה ברורה על כך: גבעת-צלמין יושבת בדיוק במוצא הבקעה הצרה והמארכת בצפ' מער' לה אל הבקעה הרחובה, המשתרת בין מע'אר ועילבון. היא ישבה, איפוא, על הדרך הנוחה והחשובה, שהסתעפה מבקעת בית-הכרם (18) — רמת נפתלי אל בקעת מע'אר-עילבון, או על אחת מדרכי התנועה הנוחות ביותר שבין עכו

(15) או במלים אחרות: אם ידע יוספוס היכן הוא, אותו הר, שעליו ברחו המורדים, הרי שידע גם יפה שאין קשר בין צלמין והר Ἀσαμῶν , כפי שהוכחנו לעיל ואם לא ידע והעתיק את שם ההר, כמו שמצא במקור, שהיה מונח לפניו, כיצד יכול היה אותו מקור לכתב שההר נמצא מול צפורי, או נשקף ע"פ צפורי, בשעה שג'בל-חזור או ג'בל-עבהריה, שבהם אפשר היה בדחק לבקש את ההר Ἀσα[λ]μῶν , לפי תקונו של ש. קליין, אינם מול צפורי ולא כל שכן שאינם נשקפים על פניה?

(16) ראה הערה 5.

(17) יוספוס מבדיל בפרוש בין הערים והכפרים אשר בצר. ראה חיי יוספוס ל"ז.

(18) היא הבקעה מסביב לכפר מג'ד-אל-כרם (קליין, א"י, עמ' 67. שם בטעות מג'דל כרם). הבקעה מבדילה בין הרי הגליל העליון והתחתון. על הדרכים המסתעפות מן הבקעה הזו ללב הגליל ראה י. ברסלבסקי, "הערות והארות לטופוגרפיה ההיסטורית בגליל", ידיעות החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה, שנה א', חוברת ד', טבת תרצ"ד, עמ' 20.

לטבריה¹⁹). על צלמין היה לשמור ולחסום את אחד מסעיפי הדרכים למזרחו של הגליל בכלל ולטבריה בפרט.

כשרידי בצור צלמין יש לראות את שורת אבני-החומה, שאינן מסותתות היטב בשפתו המזר' של ראש הגבעה ואת קירות הסלע הטבעיים, שנזדקפו ע"י חציבה, שנתכונה להקשות את העליה אל המבצר. בגבעה עצמה שרידי בנינים עתיקים ומערות, אך גם חרבות הישוב הדרוזי, שנהרס ע"י משפחת טאהר-אל-עמר, בסוף המאה הי"ח²⁰. אבני צלמין הקדומה ומבצרה השקעו בטחנות-הקמח הקרובות וכנראה גם בבניני הכפר הקרוב מְע'אר. בטחנת-הקמח החרבה שלרגלי הגבעה שקועה, מלבד אבנים גדולות ומסותתות, גם אבן כמידה, הנזרקת מתעלת-המים של "יורדת-הצלמין". הגבעה עצמה בולטת בצבעה האפור, הטפוסי לגבעות ישובים היסטוריים עתיקים, והיא נשקפת מתוך מסגרת שטחי-הזית שבבקעה ושטחי יערות-השיחים, הגולשים אליה ממדרונות ההרים ע"פ הכפרים דִיר-חַנְהָ, מְע'אר ועֵלְבוֹן.

19 מצלמין נמשכה הדרך, או עפ"נ עילבון לבקעת בית-נטופה, או עפ"נ חירבת-קְצָאֲרִיָה (ולא קְצִרְיָה, כמסומן במפה האנגלית הנ"ל) וחירבת בית-ג'וּעַב (שאינה מסומנת באותה מפה) לואד-ירְבָאֲרִיָה — בקעת גינוסר.

20 בכפרים הסמוכים רוח הספור—שומר בודאי גרעין עובדתי *— כי בימי שלטון משפחת טאהר-אל-עמר דרש ראש הכפר הדרוזי צלמין את בת אחד מנכבדי הכפר המוסלמי "ערב" ואיים בהרס הכפר, באם לא תנתן לו הבת. בני טאהר-אל-עמר יעצו להסכים לשדוך, להזמין את כל הגברים של הכפר צלמין למשתה. הדרוזי התקיף ילון באהליהם ושאר הגברים יחולקו בבתי-הכפר. בשמעם יריה עליהם להרוג איש איש את אורחו. וכך הוה. עם רצח תושבי צלמין נתרקן הכפר ואדמתו עברה לאנשי ערב, היושבת מהלך שתי שעות מצלמין. אף הדרוזים עצמם מודים כי ישבו פעם בצלמין ובכפרים אחרים, אלא שהוכרחו, אחרי מלחמות, להתרכז בכפר האחד מְע'אר.

* ואכן יש למצא את הספור הזה גם בספר *كتاب خطط الشام*, מאת محمد كرد علي, דפוס דמשק, עמ' 301, אלא שגבור הספור אינו טאהר-אל-עמר, כי אם זקנו וידאן, שהגר מחג'או לא"י.